

Lakzegelresten uit twee achttiende eeuwse afvalresten te Harderwijk; wie waren de zegelvoerders?

Anton C. Zeven (anton.zeven@hetnet.nl) Wassenaar 2017

Inleiding

ACZ: de volledige verwijzing naar de bron van de informatie is te vinden op de laatste bladzijde van dit artikel. Na toestemming van drs Martin Schabbink kunnen de resultaten van het door mij verrichte sigillografisch onderzoek op mijn website geplaatst worden.

In de vroegere tuin van een huis, nu bekend als Academiestraat 3 te Harderwijk, werden beerputresten onder meer onderzocht op lakzegelresten. Het verslag van de gehele archeologisch onderzoek is te vinden in M. Schabbink. 2014. *Dood paard en de hond van de burgemeester*. In dit huis had ondermeer Aelt van Holthe (1726-1786), burgemeester van Harderwijk gewoond. Hij zal niet geweten hebben dat er ooit een paardenlijk in wat later een tuin werd, was begraven. In het met huisraad volgestorte kelder uit het midden 17de eeuw tot tweede helft van de 18^e eeuw werden door middel van zeven lakzegelresten gevonden. Het is zeer verleidelijk de zegels, of in ieder geval de zegelresten gecodeerd 86995/7 uit de kelder aan Van Holthes bewoningsperiode toe te schrijven.

Naast zegelresten uit de kelder werden in het beerafval uit een tonput, daterend van rond 1700, eveneens zegelresten gevonden. Deze vondsten zijn gecodeerd 248/9- In het beerafval werden ook resten van schrijfstiften gevonden, die duiden op bewoners met een rijke, geletterde materiële cultuur.

De oorsprong van de lakzegelresten

Gezegelde documenten die hun waarde hadden verloren, werden vaak in beerputten e.d. gegooid. Aldaar zou het materiaal wel vergaan. Het verrottingsproces vernietigde waszegels, perkamenten en papieren documenten, maar niet lakzegels. Echter door het verblijf van lakzegels voor vele eeuwen in het afval werden de zegels toch beschadigd. Van invloed kunnen zijn geweest: 1. de kwaliteit van de afdruk tijdens het opmaken van de acte, 2. de bewaaromstandigheden van de zegels in huis; zij konden tijdens het bewaren al gebroken zijn (waarbij op de grond en zegelbrokjes al of niet verloren gingen, 3. de zegels konden vlak voor het weggooien doelbewust gebroken worden en vielen er al losse brokjes in de beerput, 4. het verblijf van de zegelafdruk in het afval zal de zegels zeker geen goed hebben gedaan; naast invloed van organische zuren, was er ongelijke druk, waardoor zij nog (meer) stukken en stukjes ontstonden, en 5. tijdens het opgraven en verdere analyse kunnen ongewilde veranderingen en verplaatsingen zijn opgetreden.

Men zal voor het weggooien van acten geen gebruik hebben gemaakt van *beertonnen*, omdat deze snel gevuld zullen zijn waarna de inhoud in een mestkar werd gegooid om vervolgens ergens, meestal buiten de stad op het land uitgereden te worden.

De zegelresten waren meestal niet van de bewoners zelf. In het algemeen zal het door de bewoner gezegelde stuk aan een derde zijn meegegeven of toegestuurd, terwijl de bewoner zelf een ongezegeld afschrift behield. De ontvanger van het gezegelde stuk kan later het stuk in de kelder of de beerput van zijn huis hebben gegooid. Soms zal een eigen zegel in de beerput terecht gekomen zijn. Misschien was er een gezegeld stuk, dat niet aanvaard werd en dus bij de notaris achterbleef. Maar ook kunnen bij een notaris wel documenten weggegooid zijn, die niet meer van nut waren. Daarbij kunnen documenten gezeten hebben, die hij eerder had bezegeld. Een voorbeeld. Bij een verkoop van een eigendom door eigenaar A aan de nieuwe eigenaar B zal B het gezegelde document hebben ontvangen. Als B zijn eigendom aan

een nieuwe eigenaar C doorverkoopt en de verkoopacte bij dezelfde notaris laat passeren, dan is het mogelijk dat de notaris een oude nu waardeloze document met zijn zegel in zijn beerput heeft gegooid. Maar aangezien lak een geldelijke waarde had kan ook de zegelrest van het document gekrabd zijn.

Noot: Omdat ik in het Gemeentearchief van Wageningen ook documenten, afkomstig van de Staten van Gelderland, waarvan het zegellak klaarblijkelijk voor hergebruik was afgekrabd vond, is het mogelijk dat dit gebruik ook elders heeft plaats gevonden. In dat geval is ervan het oorspronkelijke document niets meer over.

Schoonmaak en ordening

Na het zeven zijn de brokjes door het in Elburg gevestigde restauratieatelier RESTAURA gereinigd en zijn stukken die bij elkaar hoorden gegroepeerd. Alle zegelbrokjes werden gefotografeerd en de foto's zijn aan mij voor onderzoek toegezonden.

Een voorbeeld van uitgezeefde zegelbrokjes

Afb. 1. Nr. 86997. Zegelbrokjes.

Afbeelding 1 toont ons zegelbrokjes die in monster Nr 86997 werden gevonden. Sommige brokjes in Nrs 248 en 249 kregen een code als Nr 248a, Nr. 248b, etc. In afbeelding 1 toont het bruine brokje in het midden een zittende hond (zie hierna bij Sluijsken).

Bewerking van de afbeeldingen

Met behulp van “helderheid” en “contrast” werd gepoogd de afbeeldingen duidelijker te maken. Tevens konden enkele zegelbrokjes digitaal naar elkaar geschoven worden.

Identificatie

Het is al aan volledige zegelafdrukken moeilijk/onmogelijk de zegelvoerder te bepalen. De redenen zijn 1. vaak is er geen omschrift met de naam van de zegeleigenaar. en 2. de zegelafdrukken zijn “ongekleurd” doordat kleuren vaak niet door middel van puntjes en arceringen worden aangegeven. Soms helpt het helmteken, of zijn er initialen aangebracht. Zegels met een alliantiewapen, dat is een zegel met beide wapens van een echtpaar, geeft een mogelijkheid tot verder onderzoek. Toch blijft het moeilijk want een zegel met een klimmende leeuw kan aan personen van vele geslachten worden toegewezen. Nog moeilijker, zo niet onmogelijk wordt het als alleen een brokje van de zegelafdruk is overgebleven.

De meest zekere methode is het zegelbrokje te vergelijken met zegelcollecties waar dan ook. Voor Harderwijk is in 1880 een lijst van zegels gepubliceerd. Toentertijd beperkte men zich alleen tot de vermelding van zegels van “belangrijke” personen of instellingen. Helaas zijn slechts van enkele archieven met documenten uit de 17de-begin 19de eeuw uit de omgeving van Harderwijk de zegels beschreven. Wel geschiedde dit voor Kampen (3, 4), voor de schepenen van Zwolle (2), voor personen in Wageningse archief (3), voor Nijkerk (8). Verder digitaal een deel van de collectie van het Gemeentearchief van Harderwijk (1), de grote collectie in het Gelders Archief. en in het Eem Archief te Amersfoort.

De door C.L. Verkerk (5) afgebeelde Arnhemse zegels zijn met andere door hem niet gebruikte zegels in de DVD-Wapenboek van de Vereniging Veluwse Geslachten opgenomen. Deze Arnhemse zegels stammen uit de Middeleeuwen. Eveneens werden in dit wapenboek de Zegelbeschrijvingen van de hand van R.T. Muschart naar de door hem bezochte archieven nodigen uit om het archief de zegelafdruk op te zoeken.

In deze DVD zijn alle wapens en zegelafdrukken van Veluwenaren opgenomen.

Ik heb gepoogd de zegel(brokje)s op naam te brengen. Dit is mij veelal niet gelukt.

Geraadpleegd bronnen

1. **Backer van Leuven, J.E.G.** 1880. *Zegels berustende op het archief van Harderwijk*. Heraldische Bibliotheek. Tijdschrift voor Geslacht- en Wapenkunde: 2: 352-362. De schrijver vermeldt zijn archiefbronnen niet.

2. **Hesselink-Melchior, C.C., G. Leussink-Stam & J.K. Pruim-Reinders.** 2009. *De Zwolse schepenzegels. (over de jaren 1374-1807)*. Waanders Uitgeverij..

3. **Schilder, K.** 1974-1985. *Kamper schepen- en schoutenzegels*. Kamper Almanak-1974-1985.

4. **Schilder, Kees.** 2001. *Zegels van testators en mombers van besloten testamenten*. *Rechterlijk archief 1655-1809*. Gemeentearchief Kampen, inv. nrs 156-162. Kampen.

5. **Verkerk, C.L.** 1992. *Coulissen van de macht*. Hilversum. 758p. Ook uitgegeven als Werken Gelre no 42, en Amsterdamse Historische Reeks, Grote Serie no 14. ISBN 90-6550-246-7.

6. **Vorsterman van Oijen, A.A.** 1885-1890. *Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche Familiën en heraldische aantekeningen*. Hogenda: Wapenboek van de Hollandse Genealogische Databank (Hans Nagtegaal).

7. **Zeven, A.C.** 2006. *Persoonlijke was- en lakzegels in het gemeentearchief van Wageningen (Liber Sigillorum Wageningenensis I)*. Publicatie van het Gemeentearchief, Wageningen.

8. **Zeven, A.C.** 2011. *Was- en lakzegels in het gemeentearchief van Nijkerk*. Uitgave Ver. Veluwse Geslachten. Barneveld. 60p.

9. **Zeven, A.C.** 2012. *DVD-Wapenboek van de Vereniging Veluwse Geslachten*. Barneveld.

De publicaties 7, 8 en 9 zijn ook op www.antonzeven.nl te raadplegen.

CBG-Centrum voor Familiegesciedenis. *Heraldische Databank*. Zegel- en Wapencollectie van het CBG., waaronder de grote Collectie Muschart. Deze collectie bevat misschien zo'n 150 000 zegelbeschrijvingen.

Er bestaat geen fotogalerie van zegels in het 18de-eeuwse deel van het gemeentearchief van Harderwijk.

Twee geïdentificeerde zegelbrokjes

Sluijsken

Twee zegelbrokjes leveren één herkenbaar beeld op, namelijk een zittende gehalsbande hond (monsters Nr 86997 en Nr 249 (afb. 2)). Het wapen lijkt sterk op dat van de familie Sluijsken.

Afb. 2. Twee zegelbrokjes uit Nr 86997 en Nr 249b (bewerkt). Ø zegelstempel 2,2cm (berekend).

Het wapen Sluijsken toont een hond, die meestal als een brak wordt beschreven. Maar een brak heeft van opzij gezien een “vierkante” (= rechthoekige) kop, terwijl zowel in het zegel als de kleurenafbeeldingen (afb. 3) de hond een spitse snuit heeft, waardoor het dier meer op een windhond lijkt.

Afb. 3. Twee afbeeldingen van het wapen Sluijsken en een detail uit een schilderij.

Links: A.C. Zeven. 2011. DVD-VVG-Wapenboek, midden: wapenkaart Gemeentearchief Deventer (foto ACZ), rechts: detail van Het oordeel van Cambyses, door Gerard Davis, 1498. Groeningemuseum Brugge.

Backer van Leuven beschrijft het zegel van Rijckwijn Sluysken uit 1606 als een zittende hond. Half aanzijnde helm. Helmteken: de hond.

Van Meurs

Zegelbrokje Nr. 248p (4) moet afkomstig zijn van een zegelstempel van een persoon Van Meurs. Het toont: doorsneden, A. misschien effen?, B. en anker met één arm naar boven, of een liggend anker, waarvan de onderarm ontbreekt. Ik denk aan een soort alliantiewapen, waarvan de liggende anker veroorzaakte dat het schild niet gedeeld, maar doorsneden moest worden

Afb. 4. Nr 248p. Mogelijk alliantiewapen ?/Van Meurs. Schildhoogte 1,2cm. Rechts uitsnede.

We geven een voorbeeld van een manszegel, afgedrukt door P. van Meurs, schout des Ampts Heerde te Heerde op 31 januari 1792. In dit zegel is de ankerarm in de bovenhelft van het wapen aangebracht. Dat geldt niet voor het wapen (afb. 4). In afb. 5 geven wij een afbeelding van een zegel, een uitsnede en een gekleurd wapen Van Meurs.

Volgens wikipedia was de familie Van Meurs in de 19de eeuw sterk met Harderwijk verbonden. Deze band kan al in de 18de eeuw begonnen zijn.

Afb. 5. Links en midden P. van Meurs, schout des Ampts Heerde, Heerde, 31 januari 1792; Peter van Meurs, schout van 't Harde en Heerde. Uit Zeven (2006: nr. 34.09), en rechts uit: Vorsterman van Oijen. Ontleend aan HOGENDA (Hans Nagtegaal).

Schomaker

Afb. 6. Nr 248g. Brokgrootte 1,5cm. Rechts: CBG-HLAKNL011199 (1802).

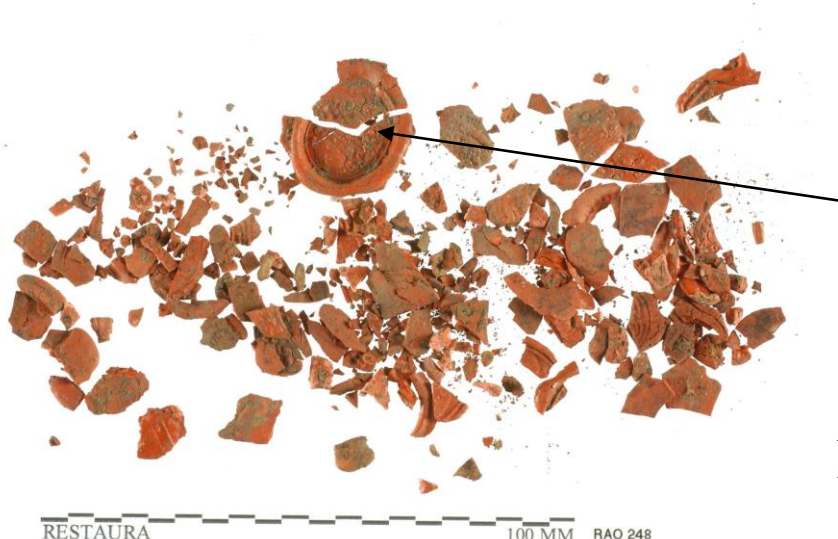
In goud (gestippeld) een zwart (gearceerd) verkort kruis (afb. 6). Bijgaande zegelafdruk is ontleend aan de CBG-Heraldische Databank. Hierop gebaseerd kom ik tot de conclusie, dat de gevonden rest van een zegelafdruk Schomaker is. Wie de eigenaar van het stempel is kan misschien in een archief met lakzegels gevonden worden.

De CBG-Heraldische Databank toont nog een tweede zegel Schomaker HLAKNL005035, dat een “frivool” kruis (hier niet overgenomen) toont.

Niet geïdentificeerde zegels

Monster Nr 86995

Een derde groep zegelbrokjes (afb. 7) levert twee brokjes op die samen een zegelafdruk vormen. Deze twee brokjes werden vergroot, waarna ik de twee stukken aan elkaar “plakte” (afb. 8).

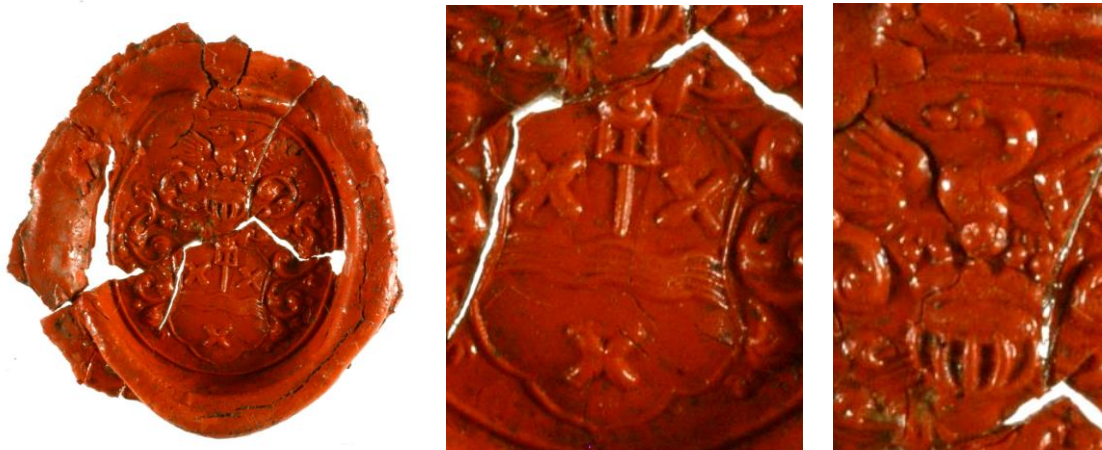

Afb. 7. Nr 86995. Talloze zegelbrokjes.

Afb. 8. Nr. 86996. Links origineel, rechts Nr. 86996 “digitaal gerestaureerd”. Stempelbreedte 2,3cm.

De wapenbeschrijving luidt: een golvende dwarsbalk, vergezeld van drie schuinkruisjes (2-1), en in het schildhoofd een brouwersspaan. Helmteken: een opvliegende zwaan of zwanenkop met hals tussen een vlucht. Van dit zegel werd nog een twee brokjes gevonden (Nr. 248a, afb. 8 en Nr 248r, afb. 9). Deze laat duidelijker zien dat het helmteken een opvliegende zwaan is. Daarnaast werd nog een zegelbrokje gevonden dat het schild en helmteken toont.

Afb. 8. Nr 248a, met uitsnedes van het schild en van het helmteken. Stempelbreedte 1,7cm.

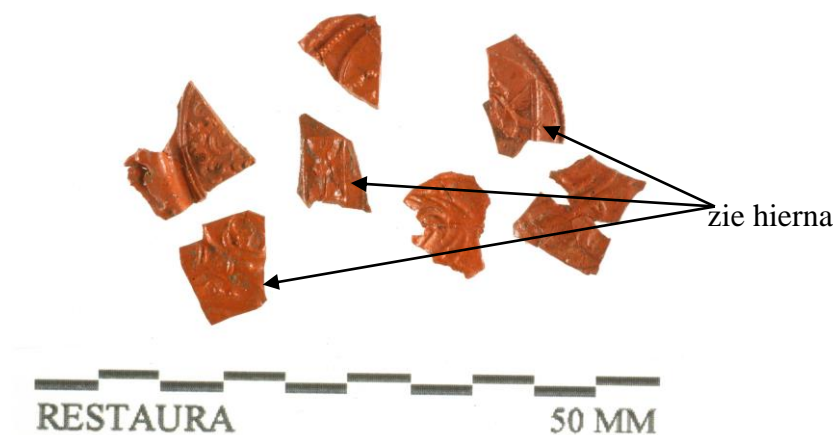
Afgedrukt van hetzelfde zegelstempel waarvan ook Nr 86995, Nr 284a (afb. 8) en Nr 248r (afb. 9) werden afgedrukt.

Afb.9. Nr 248r. Zie boven. Brokje, grootte 0,9 cm.

Nog niet op naam gebrachte zegelbrokjes

Monster Nr 86997

Afb. 10. Nr 86997. Zegelbrokjes.

De meeste brokjes tonen geen herkenbare wapenstukken . Ook niet na vergroting van het grootste fragment. In monster nr 86997 vonden we echter drie fragmenten, één met een zandloper, een met mogelijk een trommel en drie met iets onduidelijks.

Zandloper

Afb. 11. 86997b. Een zandloper (brokbreedte 0,7 cm).

Zandlopers werden vaak door predikanten in hun zegel opgenomen. Immers een zandloper stond op de kansel, zodat de predikant en de kerkgangers konden zien hoe lang de preek nog zou mogen/moeten duren. Daarmee geeft de zandloper tevens aan, dat alles vergankelijk is. Wanneer men in de CBG-Heraldische Databank naar wapens en zegels zoekt op zandloper, dan vindt men meer dan 100 wapens of zegels met een zandloper. Omdat nog vele zegels niet afgebeeld zijn is het niet mogelijk om een keuze te maken. Daartoe zou men alle zegels met een zandloper met het boven afgebeelde brokje moeten vergelijken.

Hierna volgen enkele brokstukjes (afb. 12-18).

Onbekend 1

Afb. 12. Nr 86997c. Mogelijk een krakeling op een trommel (brokbreedte 0,6 cm).

Onbekend 2

Afb. 13. Nr 86997d. Een ? (brokbreedte 0,6 cm).

Onbekend 3

Afb. 14. Nr. 248d. Brokbreedte 1,7cm.

Gedeeld, I. een ? vergezeld van 2-1-2-2-2-?-?-? lelies?, II. als I (afb. 14).

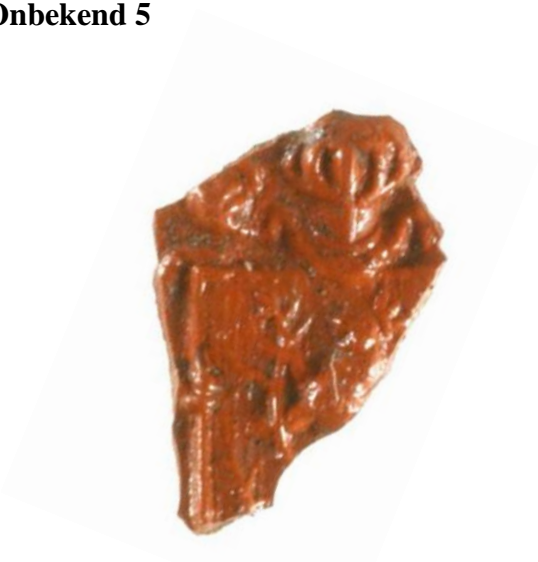
Onbekend 4

Afb. 15. 248f. Brokbreedte 1cm.

Rechts een gespoord gepantserd been, en links een dierenpoot (afb. 16).

Onbekend 5

Afb. 16. Nr 248h. Brokbreedte 1,2cm.

Onbekend 6

Een klimmende leeuw met ? voor zijn lichaam. (afb. 17)?

Afb. 17. Nr 248i. Links: brokbreedte 1.2 cm, rechts Nr 248o brokbreedte 1,5 cm.

Twee zegelbrokjes met een leeuw, afkomstig van **twee** zegelstempels (afb. 17). Zijn deze brokjes, afgedrukt van twee zegelstempels Van Holthe, een bewoner van dit huis. Een voorbeeld van zijn wapen Westra van Holthe geven we in afb. 18.

Afb. 18. Wapen Westra van Holthe.

Onbekend 7

0

Afb. 19. Nr 248j. Brokhoogte 0,9cm. Rechts 180° graden gedraaid.

Een rond schild: Veluwse brandende toortsen of z.g. brandende takken- of heidebossen. Het is ook mogelijk dat het zegelbrokje 180° graden gedraaid moet worden, en er drie hermelijnstaartjes naast elkaar (afb. 19 rechts) ontstaan. Misschien zijn meer hermelijnstaartjes. Indien dat het geval is dan is de verdeling van de hermelijnstaartjes 3-3 (afb. 19rechts). Het is niet het wapen Schrassert, want dat bevat naast twee of drie toortsen boven twee sterren.

Onbekend 8

Afb. 20. Nr 248k. Brokbreedte 1 cm.

In zwart, een keper, vergezeld rechts- en linksboven van een bol (afb, 20)? De kans is groot dat dit wapenstuk ("bol") ook in de schildvoet is aangebracht.

Onbekend 9

Afb. 21. Nr 248l. Brokhoogte 1 cm.

Een naar heraldisch rechts springend paard (afb. 21). Mogelijk dat in de schildvoet een wapenstuk is geplaatst.

Onbekend 10

Afb. 22. Nr 248m. Brokbreedte 1,2 cm.

Een rode keper, waaronderuit een arendsbeen komt (afb. 22). In de collectie CBG is geen wapen of zegel aanwezig met in de beschrijving de woordencombinatie keper en arend of adelaarsbeen.

Onbekend 11

Afb. 23. Nr 248q. Brokhoogte 0,8 cm.

Dit brokje (afb. 23) toont ons de rechterhelft van een schild. De beschrijving *zou kunnen zijn*: doorsneden, A. vijf gesteelde vierbladige bloemen (2-3), de twee bovenste met lange stelen, B. in rood twee lelies naast elkaar.

De schrijver hoopt dat de niet geïdentificeerde lakzegelbrokjes op naam gebracht kunnen worden.

Colofon

Opdrachtgever: gemeente Harderwijk

Titel: Dood paard en de hond van de burgemeester: archeologisch onderzoek Academie-
straat 3 te Harderwijk

Status: eindversie

Datum: 11 mei 2012

Auteur: drs. M. Schabblink

Met een bijdrage van: dr. H. van Haaster

Projectcode: HARIJ2

Bestandsnaam: RA2499_HARIJ2

Projectleider: drs. M. Schabblink

Projectmedewerkers: drs. K. van den Berghe, H. Ringenier & R. 't Hart

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: 416130

ARCHIS-waarnemingsnummer: nog niet verleend

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 34120

Autorisatie: drs. H.B.G. Scholte Lubberink

Bevoegd gezag: gemeente Harderwijk

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2012

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.